Архітектура баланса

Актив і Пасив — дві протилежності, що мають у підсумку

розділ перший ГЛАВА 1

рівну вартісну оцінку.
Все, що піддається кількісній
і якісній оцінці, — актив, у пасиві
— воно ж, лише в іншому аспекті,
невидимому й невідчутному.
До пасивів не доторкнешся руками,
їх не побачиш на очі, їх не можна
уявити навіть абстрактно.
Загадкова субстанція? Анітрохи.

Усяке хатнє начиння, як у хаті, так і у крамниці, яке є твоєю власністю, слід записати за порядком… Далі потрібно записати усі поручительства, зобов'язання і обіцянки…

Лука Пачолі, с.116[1].

Що таке ресурси, відомо кожному: це все, що підприємство має в наявності, а кажучи бухгалтерською мовою — активи. Але далеко не кожен розуміє, навіщо при обліку ресурсів відображати ще й пасиви, і що це таке, і чому так називається, і що б таке вигадати, щоб облік без них став можливим. Навіть не намагайтеся. Не вийде.

А чому — зрозуміти легко. Подвійну природу бухгалтерії осягнути зовсім неважко, якщо подивитися господарським (навіть не обов'язково бухгалтерським) оком на звичайні речі.

Скільки в руках — стільки ж «у пам'яті»

Насамперед подивіться у себе в хаті на все, що маєте. Якщо перерахувати, згрупувати, оцінити, підрахувати все, чим володієте — це називатиметься вашим майном у всій своїй матеріальній різноманітності; з іншого боку, весь цей довгий перелік можна назвати одним-єдиним словом — *власність*.

Майно, як категорія активна, піддається кількісному обліку, власність же подається в єдиній сукупності і є пасивною категорією.

Але це якщо серед вашого майна немає речей, за придбання яких ви ще не встигли розплатитися. Якщо ж такі є, то їх не можна поки що включити до тієї сукупності, яка називається вашою власністю. Такі речі в пасиві представлятимуть іншу сукупність — ваші *зобов'язання*.

Наприклад, ви завжди чудово пам'ятаєте, які гроші лежать у вашому гаманці — ваші власні або частина з них — гроші того, хто їх вам позичив. Отже, все, до чого ви можете доторкнутися (у цьому випадку це гроші в гаманці), — актив, а те, що тримаєте в голові: «серед них стільки-то моїх, стільки-то чужих», — це пасив.

[1] *Тут і далі Лука Пачолі в перекладі Е.Г. Вальденберга цитується за книгою «Трактат о счетах и записях», М.: Финансы и статистика, 2001.*

Пасив — це джерела утворення активів, вказівка на те, звідки вони взялися і за яким правом ви ними розпоряджаєтеся — на правах власника чи на правах позичальника.

І якщо в побуті ми всі джерела наших надходжень і витрат з успіхом пам'ятаємо, то на підприємстві запис будь-якого руху майна є неможливим без посилання на те, звідки що взялося або куди перемістилося, на що перетворилося і куди пішло.

Перед нами два баланси — «хатній» і баланс підприємства:

«у руках»	«у пам'яті»		активи	пасив
Усе, що є в наявності	моє	або	Ресурси, які має в своєму розпорядженні підприємство	капітал
	чуже			зобов1язання
баланс	баланс		баланс	баланс

Бачимо явну схожість. Ось лише постає запитання: якщо у мене враховано «чуже» (зобов'язання), отже, у мого позичальника (кредитора) мають бути враховані щодо мене цілком визначені права; й у нього ця стаття має бути на протилежному боці балансу — в активі. Якщо ж я позичив будь-кому щось своє, то такі права я маю в активі, у мого боржника в пасиві зобов'язання на таку ж суму.

Справді, ми забули розглянути ще одну, особливу категорію активів — права. І насамперед це боргові права щодо інших суб'єктів. У побуті це борги перед нами тих, кому ми позичили; на підприємстві це називається дебіторською заборгованістю. Це також активи, тобто щось, що піддається кількісній і якісній оцінці і що має матеріально-предметну форму, чи то речове майно або кошти, — дивлячись чим боржник збирається розрахуватися. Різниця лише в тому, що доторкнутися до усього цього ми не можемо доти, доки наш боржник не розрахується. Деяку схожість з дебіторською заборгованістю мають витрати майбутніх періодів: витрати, що понесені в минулому, але належать до майбутнього. Крім дебіторської заборгованості, є й інші права — виключні права: дорогі патенти, ліцензії, права на фірмові зна-

ки тощо. До прав належать і фінансові інструменти — цінні папери, якими володіє підприємство. Останні дають право на отримання інвестиційного доходу — відсотків або дивідендів від вкладень своїх активів в інші підприємства.

Активи, втілені у знаннях й уміннях співробітників, у діловій репутації підприємства, не включаються до балансу (бо їх неможливо ідентифікувати та оцінити окремо), але вони проявляються в ринковій вартості підприємства загалом, коли таку оцінку доводиться зробити. І якщо трапляється так, що одне підприємство придбаває інше, поглинаючи його повністю (тобто коли доводиться з'єднувати активи двох підприємств в єдиному балансі), тоді в новому балансі з'являється новий актив, який називається гудвілом; він втілює в собі ці знання, уміння, ділову репутацію ets. Цей нематеріальний актив не належить до прав.

Зрозуміло, що не лише підприємство, але й кожен із нас може володіти тими чи іншими правами. Тому подамо наш «хатній» баланс і баланс підприємства повніше. Слід зазначити, що до балансу можуть бути включені лише ті права, які мають вартісну оцінку.

«у руках»	*«у пам'яті»*		*актив*	*пасив*
Усе, що є у наявності та моі права	*моє*	або	*Ресурси, які підприємство має у своєму розпорядженні* та його права	*капітал*
	чуже			*зобовёязання*
баланс	*баланс*		*баланс*	*баланс*

Порівнюємо. І знову не бачимо відмінностей. Але це тільки тому, що розглядаємо баланс як щось застигле, не уявляючи активи в русі. І тут ми підходимо до головної відмінності. Хатнє майно (доки воно є хатнім) ми нікуди та ні в що не вкладаємо з метою отримання доходу, а ось майно підприємства лише для цієї мети і призначене. Ось чому домашнє майно не можна назвати ані активами, ані просто ресурсами. Ресурси підприємства перебувають

постійно в обороті, а все, що у нас є вдома або в гаманці — лише витрачається, споживається, зношується та старіє, не приносячи економічної вигоди. Ситість і комфорт, безумовно, — вигода, проте ця вигода не є економічною вигодою; економічною ж вигодою є прибуток.

Тому хатнє майно розглядається просто як власність, майно ж підприємства є (втілює в собі) капітал: власний і позиковий.

Розділи і статті бухгалтерського балансу

Балансу підприємства, який складався б лише з його власних коштів (власного капіталу), не буває. Винятком є лише підприємства, які припинили свою діяльність, розрахувалися за всіма зобов'язаннями і засновникам (власникам) яких слід лише забрати свою частку в капіталі. Якщо ж підприємство функціонує, то працює воно в постійній взаємодії з іншими суб'єктами: одні щось постачають цьому підприємству, інші щось купують у нього, а все це разом називається здійснювати розрахунки. Діюче підприємство постійно веде розрахунки також зі своїми працівниками із заробітної плати, з підзвітними особами та з іншими суб'єктами, економічні відносини з якими виникають у процесі діяльності. Тому без «чужого» на балансі діючому підприємству не обійтися. І якщо покласти перед собою бланк цього відомого документа, то перше, що можна там побачити, це схему «моє — чуже».

Отримавши довгостроковий банківський кредит на розрахунковий рахунок (актив, розділ II), ми не можемо не визнати, що разом із цим у нас виникли зобов'язання перед банком-кредитором (пасив, розділ III). Так само, маючи в розпорядженні ще не оплачені товарно-виробничі запаси (актив, розділ II), ми не можемо не враховувати боргів, що виникли водночас із цими придбаннями (пасив, розділ IV).
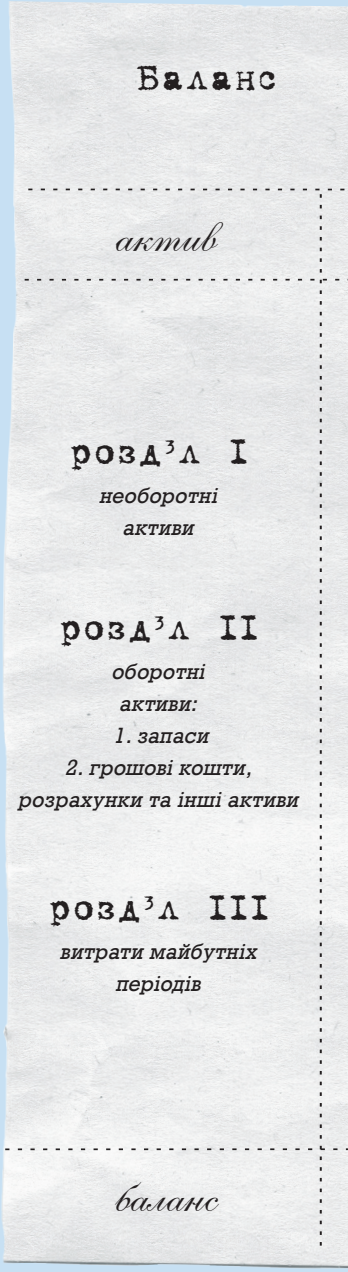
Усі активи, за надходження яких у підприємства не залишилося зобов'язань, називаються чистими активами. Не випадково власний капітал визначається майже аналогічно: як частина пасивів, що залишилася після вирахування зобов'язань.